

Список використаних джерел:

1. Збігнєв Бжезинський «Велика шахівниця». Американське панування та його геостратегічні імперативи» Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 18 с. ISBN 966-7263-41-X;
2. Гюстав Лебон «Психологія народів і мас». Санкт-Петербург, вид. «Маркет». URL: <http://ua-referat.com>.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141).
4. Проект Конституції України в редакції від 15 листопада 1995 р. / М. Козюбра / Конституція незалежної України. Т. 2. С. 1–18. 6. Конституція незалежної України. Книга друга.
5. Костицький М.В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: Монографія. Чернівці, 2008.
6. Юридична енциклопедія: в 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. URL: <http://leksika.com.ua/19980614/legal/>.
7. Шемшученко Ю.С. Вибране. К: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005.
8. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник. 4-е стер. вид. К.: АртЕк, 2001. 264 с.
9. Russell M. Why are Second Chambers so Difficult to Reform? / Russell Meg, Mark Sandford. The Journal of Legislative Studies. 2002.

УДК 340

**ДУРНОВ Є.С.,
ШАРМАР О.М.**

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕПРЕСИВНОЇ ПОЛІТИКИ
РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОГО ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ
В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ 20-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті розглянуто та проаналізовано правові засади функціонування Державного політичного управління УСРР щодо проведення репресій українського селянства у період згорання Нової економічної політики, примусової колективізації та голодомору в українському селі наприкінці 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст. Особливу увагу приділено формуванню, діяльності та розширенню надзвичайних повноважень органів Державного політичного управління УСРР як карального органу радянської влади.

Ключові слова: репресії, масові операції, антирадянські елементи, Наркомат внутрішніх справ, Державне політичне управління, «вороги народу».

В статье рассмотрены и проанализированы правовые основы функционирования Государственного политического управления УССР о проведении репрессий украинского крестьянства в период свертывания Новой экономической политики, принудительной коллективизации и голодомора в украинском селе в конце 20-х – первой половине 30-х гг. XX в. Особое внимание уделено формированию, деятельности и расширению чрезвычайных полномочий органов Государственного политического управления УССР как карательного органа советской власти.

Ключевые слова: репрессии, массовые операции, антисоветские элементы, Наркомат внутренних дел, Государственное политическое управление, «враги народа».

© ДУРНОВ Є.С. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права (Національна академія внутрішніх справ)

© ШАРМАР О.М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права (Національна академія внутрішніх справ)

The article considers and analyzes the legal principles of the functioning of the Ukrainian Political Statement of the Ukrainian SSR for the repression of the Ukrainian peasantry in the period of the New Economic Policy curtailment, forced collectivization and the holodomor in ukrainian village at end of the 20th and the first half of the 1930s. Particular attention is paid to the formation, activity and expansion of the extraordinary powers of the State Political Administration of the Ukrainian SSR as a punitive body of Soviet power.

Key words: *repressions, mass operations, anti-Soviet elements, People's Commissariat of Internal Affairs, State Political Administration, "enemies of the people".*

Стан дослідження проблеми. Науковим розробленням питань організаційно-правових засад діяльності органів ДПУ УСРР займалися такі вчені-історики та юристи, як Д.В. Архіреєвський, Н.В. Вронська, В.А. Золотарьов, О.Б. Мозохін, О.І. Олійник, В.Т. Окіпнюк, В.І. Пристайко, І.І. Рогожин, А.М. Плеханов, І.Б. Усенко, В.В. Ченцов, Ю.І. Шаповал та інші. Однак низка аспектів цієї проблематики залишається малодослідженою.

Мета статті – узагальнення результатів попередніх досліджень та висвітлення нових фактів організаційно-правових питань діяльності ДПУ щодо забезпечення політичних репресій проти селянства у період колективізації та голодомору в УСРР наприкінці 20-х – першій половині 30-х рр. XX ст.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 20-х років в УСРР політика державної влади полягала в згортанні НЕПу та у реалізації політичних заходів на витіснення індивідуального селянського господарства і формування великих колективних господарств (переважно колгоспів). Курс на форсовану індустріалізацію та суцільну колективізацію означав відхід від принципів НЕПу та застосування примусових, позаекономічних заходів до селянства. Важлива роль у цьому процесі партійно-державним керівництвом країни відводилась органам державної безпеки, а саме Державного політичного управління (далі – ДПУ) УСРР. Нині, в умовах реформування системи правоохоронних органів України, актуальність дослідження діяльності ДПУ набуває неабиякого значення, що сприятиме виявленню та аналізу допущених помилок та можливості врахування позитивних надбань минулого.

Для здійснення аграрної політики в державі залучалися органи ДПУ УСРР, які наділялися надзвичайними повноваженнями [1, с. 53–54; 2, с.181; 3, с. 32; 4, с. 9]. Репресивні функції ДПУ зокрема полягали у забезпеченні виконання планів державних хлібозаготівельних компаній, виявлення осіб, які приховують хліб, застосування до них кримінальної та адміністративної репресії. Будь-які дії селян, спрямовані проти заходів зі здачі хліба, кваліфікувались як контрреволюційні злочини. Згідно з тасмним циркуляром НКЮ УСРР № 473/т.о. від 17 листопада 1929 р. підпал селянами власних будівель з метою ухилення від виконання зобов'язань щодо здачі хліба, а так само підпал майна, яке було описано за не здачу хліба, вважались такими, що містять у собі ознаки контрреволюційних вчинків і мали кваліфікуватись за ст. 54–9 КК УСРР [3].

Основне завдання вказаного органу полягало в охороні внутрішньої і зовнішньої безпеки держави шляхом боротьби з контрреволюцією, шпигунством тощо, а також виконання спеціальних доручень Президії ВУЦВК та РНК УСРР [5, с. 388]. Але у ході зміни соціально-політичної обстановки в країні функції органу державної безпеки зазнавали різних варіацій. У цей період відбулася реформа правоохоронних органів – ліквідовано НКВС України згідно з постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 28 грудня 1930 р. «Про ліквідацію Народного комісаріату внутрішніх справ України» [6; 7; 8; с. 193]. Як наслідок, згідно з постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 29 грудня 1930 р. керівництво діяльністю Головного управління міліції та карного розшуку замість ліквідованого НКВС стало здійснювати ДПУ УСРР [9; 8 с. 191–193; 10, с. 71; 11, с. 240]. Здійснення форсованого примусового усупільнення господарств вимагало, насамперед, усунення куркульства та ліквідації його економічної основи.

Згідно з наказом ОДПУ СРСР № 44/21 від 2 лютого 1930 р. усі заходи ДПУ УСРР з реалізації цього завдання розгорталися в двох основних напрямках: 1) негайна ліквідація контрреволюційного куркульського активу, особливо кадрів діючих контрреволюційних та повстанських організацій (перша категорія осіб); 2) масове виселення, насамперед з районів суцільної колективізації та прикордонної смуги, найзаможніших селян, а також колишніх поміщиків, місцевий куркульський авторитет, церковнослужителів, сектантів та їхні родини у віддалені північні райони СРСР і конфіскація їхнього майна (друга категорія). Згідно з наказом планувалося найбільшу

кількість вказаних сімей – 50000 виселити на Північ саме з України [5, с. 464–466]. Вказаний відомчий акт визначав обов'язковість створення «трійки» з представників обласних комітетів партії та прокуратури для розгляду справ, які заводилися стосовно осіб, віднесених до першої категорії. Склад «трійки» затверджувався Колегією ОДПУ. Для безпосереднього керівництва операцією щодо виселення включених до другої категорії осіб формувалися оперативні «трійки». Як результат з України протягом 1930–1931 рр. виселено 63 720 сімей, яких зосередили на спецоб'єктах ГУЛАГу [12, с. 118–143].

Взагалі за період колективізації розкуркулено селянських господарств понад 200 тисяч. Насильницька колективізація викликала масовий опір селян: повстанський рух охопив в Україні понад тисячу населених пунктів [13, с. 143–144], особливо в прикордонних районах [14, с. 70–78]. Але він з різних причин не досяг всеукраїнського масштабу та відповідних організаційних форм, тому й не створив безпосередньої загрози для радянської влади. Однак на приборкання селян держава спрямувала значні воєнізовані загони органів внутрішніх справ та державної безпеки, а також військові підрозділи армії. Розпорошені та озброєні «сілгоспреманентом» і лише зрідка рушницями, селянські загони не виявили серйозного опору вищевказаним владним силам.

Про результати однієї з «профілактичних акцій» ДПУ в українських селах, проведеної з 1 лютого до 15 березня 1930 р., дізнаємося з інформації, підготовленої заступником голови ДПУ К. Карлсоном 19 березня 1930 р.: 25 тис. заарештованих «куркульських активістів», 36 ліквідованих «контрреволюційних організацій», 256 «розгромлених теоретичних груп», 656 розстріляних, 3 673 ув'язнених до концтаборів, 5 580 депортованих [15, с. 600].

Керівництво ОДПУ постійно корегувало систему оперативних заходів з обслуговування державних заготівельних компаній. Так, у зв'язку з прийняттям постанов РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 19 грудня 1932 р. і 19 січня 1933 р., якими у проведенні хлібо-, масло- і молокозаготівель відмінялась система контрактації і вводилось обов'язкове виконання зобов'язань у порядку податку, зазнала змін і оперативна діяльність органів ОДПУ. Відповідно до двох директив начальника ЕКУ ОДПУ і начальника 6-го відділу ЕКУ ОДПУ від 9 липня 1933 р. були визначені нові завдання органів ОДПУ у проведенні заготівель [16, с. 66].

Органи державної безпеки були зорієнтовані на виявлення «контрреволюційних організацій», у результаті діяльності яких порушувались основні положення про державні заготівлі – невручення або несвоєчасне вручення зобов'язань щодо здачі хліба, молока, масла, сира, неправильний розподіл норм здачі хліба одноосібниками та куркульсько-заможними елементами, незаконне звільнення окремих господарств від зобов'язань. Також актуальним завданням для органів ДПУ на селі залишались: попередження саботажу зобов'язань, зриву підготовки колгоспів та одноосібних господарств до збору врожаю, боротьба із розкраданням і розбазарюванням хліба, молока і маслопродуктів, «чистка» апарату Заготзерна – приймальних пунктів зерна, елеваторів, складів, зерносушарок та організація активного агентурного обслуговування масло-молочної системи – зливних, сепараторних і пастеризаційних пунктів, молоко- і маслозаводів, холодильників, лабораторій масло-молочної промисловості, трестів «Маслопром», «Головмолоко» і масло-молочних контор споживчої кооперації. Особлива увага зверталась на вивчення причин аварій на молоко- і маслозаводах під кутом зору шкідницьких дій, спрямованих на зрив заготівель. Регулярна інформація про хід оперативної роботи з обслуговування хлібозаготівельної кампанії мала надходити до ЕКУ ОДПУ кожні 15 днів, а з обслуговування молоко- і маслозаготівель – 5-го числа кожного місяця [17, с. 53–68].

Згідно з постановою ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. «Про застосування розстрілу та 10-річного ув'язнення за розкрадання колгоспного майна» та таємною інструкцією про її застосування від 13 вересня 1932 р. [5, с. 466–467] законодавчо закріплювалося жорстоке ставлення до куркулів та інших «соціально-ворожих» елементів. Після прийняття цього документа органи ДПУ УСРР згідно з директивою політбюро ЦК КП(б)У в листопаді 1932 р. намітили проведення операції з нанесення «оперативного удару по класовому ворогу». Її мета включала виявлення контрреволюційних центрів, які нібито організовували саботаж хлібозаготівлі та інші шкідницькі господарсько-політичні заходи. Плани операції стосовно кожної області в Україні були детально опрацьовані на нараді начальників обласних відділів ДПУ УСРР 19 листопада 1932 р. Для реалізації такого заходу залучалися представники особливих відділів, секретно-політичних і Економічного управління ДПУ УСРР. У документі переважала термінологія: «куркульсько-бандитські елементи», «антирадянські групи заможних середняків», «контрреволюційні повстанські угруповання». До 20 листопада 1932 р. органами ДПУ у зв'язку із проведенням цієї операції

арештовано 766 працівників колгоспно-радгоспної системи зі звинуваченнями у розкраданні колективної власності та куркульсько-петлюрівській і антирадянській діяльності [15, с. 621].

Історично вагому інформацію містить і оперативний наказ по ДПУ УСРР за №2 від 13 лютого 1933 р., підписаний головою ДПУ В. Балицьким [15, с. 87]. У цей час перед органами безпеки висувалося завдання «негайного прориву, викриття й розгрому контрреволюційного повстанського підпілля і нанесення рішучого удару по всіх куркульсько-петлюрівських елементах», які «зривали основні заходи радянської влади і партії на селі». На його виконання в ДПУ УСРР організовувалася ударно-оперативна група. За кілька місяців вона «викрила» контрреволюційне повстанське підпілля в Україні, що охоплювало близько 200 районів, 30 залізничних станцій і депо та кілька пунктів прикордонної смуги [15, с. 244]. Належним чином спрацювало й економічне управління ДПУ УСРР, співробітники якого «викрили» контрреволюційну організацію в сільському господарстві України, пов'язану з аналогічними організаціями в Москві, інших частинах СРСР та за кордоном. Така напружена й нестерпна обстановка на селі змусила його жителів масово залишати свої помешкання. З метою припинення процесу спустошення сіл ДПУ УСРР видало Оперативний наказ №2 від 5 грудня 1932 р., де наголошувалося, що боротьба з цим явищем не має обмежуватися заходами адміністративного та судового порядку, а «основний наголос має бути зроблений на виявлення організаційної ролі петлюрівсько-есерівського підпілля». У зв'язку з цим на транспортний відділ ДПУ покладалося завдання контролювати залізничні станції й не видавати квитків селянам, які не мали посвідчення райвиконкому на право виїзду чи запрошення промислових і будівельних державних організацій на роботи за межами України. Багатьох селян, яким вдалося виїхати за межі України, чекав арешт. І все ж таки за даними ОДПУ СРСР до 13 березня 1933 р. затримано 219 460 осіб, які без відповідних документів виїхали із сільської місцевості до міст, зокрема в Україні – 37 924. Втім, навіть ОДПУ було змушене визнати, що більшість затриманих становили не так звані антирадянські елементи, а селяни, які тікали в пошуках хліба [18, с. 113–114].

Під час голодомору 1933 р. на ДПУ УСРР покладалося здійснити заходи з унеможливлення виходу за межі республіки інформації про голодування населення і його масову смертність. Правовою підставою виступило рішення Політбюро КП(б)У від 13 березня 1933р., де вказувалося: «Доручити тов. В. Балицькому вжити заходів щодо запобігання проникнення відомостей про випадки голодування в с. Старошведське за кордон» [19, с. 143; 18]. Відповідно до наказу ОДПУ СРСР №0017 від 25 січня 1933 р. та циркуляром «Про взаємостосунки заступників начальників політвідділів» у політвідділах МТС і радгоспах вводилися посади заступника начальників з роботи ОДПУ [11, с. 243]. Вони, зберігаючи свою цілковиту самостійність у агентурно-оперативній діяльності, мали лише інформувати начальників політвідділів про політичний і господарський стан радгоспів, МТС та обслуговуючих їх колгоспів. Згодом ці посадові особи отримали право здійснювати розслідування під керівництвом і контролем оперсекретаря ОДПУ.

Згідно з постановою ЦВК СРСР від 10 липня 1934 р. створювався загальносоюзний НКВС і до його складу було включено Об'єднане державне політичне управління, що свідчило про реформу правоохоронних органів. На підставі нормативного документа від 11 липня 1934 р. ЦВК УСРР прийняв постанову «Про створення НКВС УСР» [7, с. 205], згідно з якою до складу НКВС знову включалося Управління робітничо-селянської міліції.

Висновки. Реалізація аграрної політики радянської влади наприкінці 20-х – першій половині 30-х рр. XX ст. супроводжувалася наглядом і контролем органами ДПУ УСРР, які залучалися до контролю за виконанням планів державних заготівель; виконання рішень партійних і державних органів у сфері сільського господарства; організації виселення господарів одноосібних господарств (куркулів); придушення масових селянських виступів на початку 30-х рр.; організації заходів зі створення умов в українському селі для масового голодомору у 1932–1933 рр. тощо. Це призвело до того, що органи правопорядку, зокрема ДПУ, перетворилися на інструмент реалізації політичних репресій осіб, незгідних з політичним курсом радянської влади.

Список використаних джерел:

1. Шармар О.М. Роль органів ВУНК, ДПУ НКВС УСРР (УРСР) у здійсненні політики держави на селі (1919–1939 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01, К. 2008. 216 с.
2. ЗУ УСРР. 1924, № 20. Ст. 181.
3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 24, оп. 13, спр. 55, арк. 29.

4. Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК–ГПУ–НКВС в Україні: особи, факти, документи. К.: «Абрис». 1997. 608 с.
5. Хрестоматія з історії держави і права: Навч. посіб./ Упоряд.: А.С. Чайковський (кер.), О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук К.: «Юрінком Інтер», 2003. 656 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф.1. Оп.6. Спр. 384., арк. 326328.
7. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.7. Спр. 14., арк. 12.
8. Михайленко П.П., Кондратьєв Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах: У 2 т. К.: Генеза, 1999, 412 с.
9. ЦДАВО України. Ф. 5. Оп.3. Спр. 1905, арк.37.
10. Олійник О.І. Народний комісаріат внутрішніх справ України 1927–1930 рр. Структура, функції, діяльність. Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. К. 1997. № 2. С. 67–72.
11. Олійник О.І. Організаційно-правові основи діяльності ОДПУ і НКВС під час колективізації в Україні (1929–1934 рр.). Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. К. 1999. № 3. С. 239–247.
12. Земсков В.Н. Судьба «кулацкой ссылки» (1930–1954 гг.) Отечественная история. 1994. № 1. С.118–143.
13. Ивницкий Н.А. Коллективизация и раскулачивание (начало 30-х годов). М., 1994. 143–144 с.
14. Васильев В. Крестьянские восстания в Украине. 1929–1930 годы. Свободная мысль. 1992. № 9. С. 70–78.
15. Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / За ред. В.А. Смоля, І.М. Дзюби, С.В. Кульчицького, В.М. Литвина, В.І. Марочко, Дж. Мейса, Р.Я. Пирога. К.: «Наукова думка», 2003. 888 с.
16. Окіпнюк Т.В. Земельна політика радянської влади у період колективізації і органи ДПУ УСРР. Серія: Юридичні науки. 2009. Т. 22(62), № 2. С. 64-72.
17. Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 68, спр. 228, арк. 84–85.
18. Ивницкий Николай. Хлебозаготовки 1932–33-го годов и голод 1933 года. Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків. Міжнародна наук.-теорет. конф. К., 28 листопада 1998 р. С. 113–114.
19. Чорна книга України: Збірник документів, архівних матеріалів, листів, доповідей, статей, досліджень, есе / Упоряд., ред. Ф. Зубанич; передмова В. Яворського. К., 1998. 783 с.

ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО МАЙБУТНІХ БАТЬКІВ ПРИ СУРОГАТНОМУ МАТЕРИНСТВІ

Стаття присвячена проблемам правового регулювання сурогатного материнства як репродуктивної технології, що дозволяє реалізувати право людини на продовження роду. Акцент зроблено на правовому статусі майбутніх батьків під час використання сурогатного материнства. Указані такі правові вимоги до батьків: фізична неможливість жінки самостійно зачати, виносити та народити дитину; сімейний статус; генетична спорідненість (хоча можливі певні національні винятки); належний стан здоров'я; позитивна соціальна поведінка; вік батьків; наявність добровільної згоди на застосування цієї допоміжної репродуктивної технології.

Ключові слова: сурогатне материнство, батьки, генетичні батьки, репродуктивні технології.

Стаття посвящена проблемам правового регулирования суррогатного материнства как репродуктивной технологии, позволяющей реализовать право человека на продолжение рода. Акцент сделан на правовом статусе будущих родителей при использовании суррогатного материнства. Указаны следующие правовые требования к родителям: физическая невозможность женщины самостоятельно зачать, выносить и родить ребенка; семейный статус; генетическое родство (хотя возможны некоторые национальные исключения); надлежащее состояние здоровья; положительное социальное поведение; возраст родителей; наличие добровольного согласия на применение этой вспомогательной репродуктивной технологии.

Ключевые слова: суррогатное материнство, родители, генетические родители, репродуктивные технологии.

The article is devoted to the problems of legal regulation of surrogate motherhood as a reproductive technology, which allows realizing the human right to continue the genus. The emphasis is on the legal status of future parents when using surrogate motherhood. The following legal requirements to parents are indicated: the physical impossibility of a woman to conceive, make and give birth to a child; family status; genetic affinity (although certain national exceptions are possible); proper health status; positive social behavior; age of parents; the availability of voluntary consent for the use of this auxiliary reproductive technology.

Key words: surrogate motherhood, parents, genetic parents, reproductive technologies.

Вступ. Розвиток права зумовлений новими викликами, що постають перед суспільством. Права людини з кожним роком трансформуються та мають тенденцію до розширення. Це зумовлено доктриною гуманізації суспільних відносин, глобалізаційними процесами та розвитком нових технічних можливостей у різних сферах наукових знань. Медицина – це, напевно, одна з особливих галузей, яка створює виклики для правової реальності у світлі свого стрімкого розвитку. Правове регулювання доволі часто не може в унісон реагувати на ті зміни, що відбуваються в біомедицині та біотехнологіях.

Сурогатне материнство (далі – СМ) є технологією, що використовується порівняно давно, однак на міжнародному рівні ця процедура не має чіткого регулювання. Відсутність міжнародних правових стандартів призводить до різниці у внутрішньому національному праві держав та до певної правової невизначеності держави й суспільства.

Як указує Р. Майданик, «одним з актуальних напрямів вітчизняної охорони здоров'я й надання медичної допомоги є застосування допоміжних репродуктивних технологій, основний стимул розвитку й поширення яких зумовлений прагненням мати дітей у людей, які з тих чи інших причин позбавлені такої можливості через вади власного репродуктивного здоров'я» [1, с. 5]. Сурогатне материнство є новітньою сучасною медичною процедурою, яка містить в собі низку правових невизначеностей. Тому необхідно дослідити статус учасників відносин у сфері сурогатного материнства.

Нині значно зріс інтерес науковців до процесу, ознак, вимірів і проблем репродукції в цілому й до права на сурогатне материнство зокрема. Більшість проблем розглядаються в цивільно-правовому аспекті через аналіз договірних відносин сурогатного материнства (В. Біленко, Ю. Коренга, Р. Стефанчук, В. Москалюк та інші). Деякі теоретичні аспекти розглядали такі вітчизняні науковці, як Л. Васечко, І. Жаровська, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Скакун та ін. Однак розгляд проблеми сурогатного материнства потребує ґрунтовнішого аналізу та комплексного підходу саме до визначення правових вимог до майбутніх батьків.

Постановка завдання. Метою статті є формулювання (на основі аналізу закордонних і вітчизняних нормативних актів і наукових досліджень) розширеного доктринального розуміння правових вимог до майбутніх батьків під час використання процедури сурогатного материнства.

Результати дослідження. Сурогатне материнство в Україні всіма дослідниками зводиться до цивільно-правових відносин договірної характеру. Однак проблема є набагато ширшою. Аналізувати цю технологію потрібно з позиції гуманізму через розуміння прав і свобод громадян на продовження роду з урахуванням найвищих інтересів майбутньої дитини.

Загалом із позиції договірних відносин можна зробити висновок, що батьками дитини, народженої за допомогою методів екстракорпорального запліднення, можуть бути будь-які особи, які уклали договір про народження із сурогатною матір'ю. Однак у цих правовідносинах ідеться про народження дитини, подальше життя якої залежить від уповноважених батьків. У зв'язку із цим слід установити вимоги, що необхідно пред'являти до осіб, які укладають договір із сурогатною матір'ю. На нашу думку, вони мають бути такими.

Першою вимогою є фізична неможливість жінки самостійно зачати, виносити та народити дитину. У зв'язку із цим зазначається, що сутність сурогатного материнства полягає в тому, що запліднена яйцеклітина пересаджується до організму генетично сторонньої жінки, яка виношує й народжує дитину не для себе, а для бездітного подружжя [2, с. 383–384].

Сурогатне материнство повинне мати тільки одну мету – подолання безпліддя як фізичної перепони для продовження роду. Така репродуктивна технологія не може використовуватися з іншою метою, наприклад, для задоволення примхи заможних осіб. Це створило б реальну загрозу для всієї соціальної системи людства, культури соціуму та загалом світобудови, оскільки продовження роду, народження дітей є природним процесом, що закладений в основі історичного існування людей.

Розвиток медичних технологій покликаний не змінювати цю ситуацію, а навпаки, сприяти людині в боротьбі з хворобами. Отже, використання репродуктивної технології сурогатного материнства – це винятковий процес, а не свавільне бажання окремих особистостей.

Другою є вимога, пов'язана із сімейним статусом особи. Законодавство нашої держави вказує на вимогу перебування подружжя в зареєстрованому шлюбі. Таким чином, одностатеві пари й особи, які перебувають у громадянському шлюбі, одинокі особи не можуть бути учасниками правовідносин, пов'язаних із сурогатним материнством. Пояснюється це тим, що перебування осіб у зареєстрованому шлюбі регулюється законодавством, що визначає права й обов'язки подружжя, гарантує більший ступінь захисту прав майбутньої дитини. Крім того, неповна сім'я може призвести до порушень у психічному й особистісному розвитку дитини у зв'язку з відсутністю повноцінного зразка для внутрішньосімейної соціалізації. Несправедливо стосовно народженої дитини заздалегідь позбавляти її права рости й виховуватися в повній сім'ї, в якій є й батько, і мати, тоді як самотні чоловік і жінка мають можливість вступити в законний шлюб і мати в ньому дітей.

Такий підхід характерний для держав перехідного типу, що перебувають на початковому етапі закріплення гендерних прав і дискусії щодо прав людини т. зв. «четвертого покоління». У державах, які визначилися з аспектом політики недискримінації щодо статевої та сексуальної належності, підхід до сімейного стану вповноважених батьків інший. У США (спершу в штаті

Каліфорнія) на прецедентному рівні дозволені одностатеві шлюби, а також, що не менш важливо, таким особам дозволено використовувати методи штучного запліднення (зокрема й сурогатне материнство) для народження дітей [3].

Каїрська міжнародна конференція ООН із народонаселення й розвитку затвердила Програму дій із регулювання народонаселення. Принцип 9 Програми закріпив рівноправність і рівноцінність різних типів статевих об'єднань, включаючи одностатеві союзи. Вважаємо, що факт реєстрації шлюбу не може бути правомірним обмеженням права на використання репродуктивних прав у разі безпліддя. Обмеження права самотньої особи, яка не перебуває у фактичних шлюбних відносинах, щодо можливості продовження роду шляхом використання сурогатного материнства також визначаємо неправомірним.

Третьою вимогою може бути наявність генетичної спорідненості батьків із дитиною. Сурогатне материнство загалом в аспекті медичної процедури може мати дві форми – повну й часткову. При повній (гестаційній) формі має місце генетична спорідненість дитини з батьками, тобто сурогатна мати є генетично сторонньою для майбутньої дитини й виступає виключно «інкубатором» для виношування плоду. При частковій формі сурогатного материнства жінка, котра виношує, має генетичну спорідненість із дитиною. Тут використовується яйцеклітина сурогатної матері, а не тієї жінки, яка в майбутньому має намір виховувати дитину, тобто має місце генетична спорідненість сурогатної матері та плоду.

П. 6.1 Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні називає серед умов, необхідних для використання такої технології, те, що подружжя (або один із майбутніх батьків), в інтересах якого здійснюється СМ, повинне (повинен) мати генетичний зв'язок із дитиною, а сурогатна мати не повинна мати безпосередній генетичний зв'язок із дитиною. Такий підхід характерний не для всіх національних норм. У Квінсленді взагалі не обов'язково, щоб батьки-«замовники» мали хоч якусь генетичну спорідненість із дитиною, народженою сурогатною матір'ю [4, с. 106].

Четверта вимога – стан здоров'я батьків. Повинна бути розумна гарантія того, що хоча б один із батьків у подальшому зможе виховувати дитину. Указані вимоги не містяться в національному законодавстві, однак вважаємо, що нормативно необхідно зазначити таку вимогу. На нашу думку, особи, які хворі на смертельні захворювання та мають обмежений прогноз життя, категорично не можуть бути вповноваженими батьками в правовідносинах сурогатного материнства. Вимога стосується психічного й фізичного здоров'я майбутніх батьків. Тому необхідно на нормативно-правовому рівні визначити перелік захворювань, за наявності яких уповноважені батьки не зможуть здійснювати батьківські права.

П'ята вимога – соціальна поведінка батьків. Недієздатні особи та такі, що мають обмежену дієздатність, не можуть претендувати на батьківство за цією процедурою. Також до переліку антисоціальної поведінки слід віднести судимість за умисний злочин проти життя й здоров'я людини. Слід указати, що попередня поведінка осіб, яка доводить неналежне виконання ними батьківських функцій, також є перепорою для майбутнього батьківства при сурогатному материнстві (наприклад, факт позбавлення особи батьківських прав чи скасування судом усиновлення, що відбулося з вини усиновителя).

Шоста вимога – вік батьків. Розпочнемо з нижньої вікової межі. Безумовно, що й у цьому питанні має бути чітка визначеність. Повноліття є тією межею, коли виникає право на використання технології сурогатного материнства. Настання повноліття залежить від національного законодавства, загалом у більшості країн цей вік відповідає 18 рокам.

Цивільному праву відомий такий інститут, як емансипація неповнолітнього, тобто надання особі цивільної дієздатності до настання встановленого віку у визначених законодавством випадках. Серед них факт запису особи батьком/матір'ю дитини. Слід чітко встановити, чи такий запис може бути здійснений до досягнення класичного повноліття батьками, які використовували технологію сурогатного материнства.

Вагомою є встановлення й верхньої вікової межі. Про її рівень можна дискутувати, однак зрозуміло, що цей показник має впливати із середньостатистичного віку смертності у визначеній країні та враховувати інтереси дитини, що народжена з використанням аналізованої технології. Доречним буде визначення максимального віку за аналогією з віком, що встановлюється для усиновителів у законодавстві держави.

Сьома вимога – наявність добровільної згоди на застосування такої допоміжної репродуктивної технології, як сурогатне материнство. У цьому разі батьки не є пацієнтами в класичному розумінні, однак даючи згоду на весь процес сурогатного материнства, вони дають згоду й на всі

дії, пов'язані з їхнім генетичним матеріалом. Добровільність згоди передбачає відсутність примусу й особисто висловлену позицію щодо медичної послуги, яка буде здійснюватися.

Пропозиція щодо необхідності законодавчого встановлення переліку вимог може бути піддана науковій критиці, оскільки серед переваг технології – правова простота використання всього цього механізму. Однак ми вважаємо, що тільки чіткість, правова визначеність і розумні юридичні рамки дозволять забезпечити життя дитини й захистити її права та законні інтереси.

Незважаючи на полярні думки, безсумнівним залишається той факт, що відносини сурогатного материнства динамічно розвиваються й вимагають легального закріплення й регулювання.

Висновки. Сурогатне материнство як новітня репродуктивна технологія дає широкі засоби для реалізації права людини на продовження роду. При цьому необхідне чітке правове регулювання не тільки механізму, але й правового статусу його учасників. Установлено, що необхідними є такі правові вимоги до майбутніх батьків: фізична неможливість жінки самостійно зачати, виносити та народити дитину; сімейний статус; генетична спорідненість (хоча можливі певні національні винятки); належний стан здоров'я; позитивна соціальна поведінка; вік батьків; наявність добровільної згоди на застосування такої допоміжної репродуктивної технології.

Список використаних джерел:

1. Майданик Р. Репродуктивні права. Сурогатне материнство. К.: Алерта, 2013. 48 с.
2. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. І. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.
3. Surrogacy and egg donation under California law. URL: <http://www.surrogacylaw.net>.
4. Оніщенко О., Козіна П. Сурогатне материнство в Україні та за кордоном: порівняльно-правовий аспект. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2015. № 3. С. 102–108.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.41

**БІЛОСКУРСЬКА О.В.,
МАРОВДІ В.М.**

**ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ
У НАУЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА**

В статті розглядаються теоретичні аспекти тлумачення, окремі концепції тлумачення Конституції, аналізуються здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців щодо цієї проблематики. Виокремлено наукові праці, що досліджують питання щодо поняття, меж, видів тлумачення, а також причини та принципи тлумачення. Виявлено окремі аспекти, що потребують подальшої наукової розробки.

Ключові слова: тлумачення, тлумачення Конституції, Конституція України, офіційне тлумачення, Конституційний Суд, інтерпретація Основного Закону, принципи тлумачення.

В статье рассматриваются теоретические аспекты толкования, отдельные концепции толкования Конституции, анализируются достижения отечественных и зарубежных ученых по данной проблематике. Выделены научные работы, исследующие вопрос относительно понятия, границ, видов толкования, а также причины и принципы толкования. Выявлены отдельные аспекты, требующие дальнейшей научной разработки.

Ключевые слова: толкование, толкование Конституции, Конституция Украины, официальное толкование, Конституционный Суд, интерпретация Основного Закона, принципы толкования.

The article deals with theoretical aspects of interpretation, separate conceptions of the interpretation of the Constitution, and analyzes the achievements of domestic and foreign scholars on this issue. There are isolated scientific works that study the issues of the concept, boundaries, types of interpretation, as well as the reasons and principles of interpretation. Some aspects that need further scientific development are revealed.

Key words: interpretation, interpretation of the Constitution, Constitution of Ukraine, official interpretation, Constitutional Court, interpretation of the Basic Law, principles of interpretation.

Вступ. На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки конституційного права прослідковується тенденція до деталізації та вдосконалення фундаментальних напрямків дослідження. Так, науковці все частіше звертають увагу на розробку концепції реалізації Конституції України, її застосування як ефективного правового стимулятора суспільного прогресу, об'єктивного втілення положень Основного Закону в суспільних відносинах. Зазначимо, що ефективність виконання і застосування конституційних положень залежить від їх компетентного тлумачення органом конституційної юрисдикції. Як передбачено в частині третій статті восьмої Основного Закону, норми Конституції України є нормами прямої дії. Це положення набуває реального значення завдяки існуванню інституту тлумачення, оскільки в такому разі розкривається зміст конституційних норм, що дозволяє оптимально застосовувати норми Конституції України.

© БІЛОСКУРСЬКА О.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного права (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

© МАРОВДІ В.М. – магістр права (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

Попри велику кількість наукових досліджень у сфері конституційного права, зокрема щодо тлумачення конституційних положень, означена проблематика сьогодні потребує змістовного дослідження. Така вимога полягає у тому, що в Україні, на відміну від зарубіжних країн, бракує досвіду конституційних звичаїв, традицій застосування конституційних норм, що зумовлене незначним проміжком часу існування органу конституційного контролю. Також дуже важливим є питання мінливості суспільних відносин, що породжує виникнення окремих прогалів і колізій. Ефективним способом подолання розриву між текстом Конституції та суспільними відносинами, що розвиваються, слугує інститут тлумачення, який є засобом пристосування конституційних положень до умов сьогодення.

Враховуючи складність внесення змін до Конституції України, інститут тлумачення найліпше слугує для вирішення нагальних потреб юриспруденції, адже закон повинен ефективно врегульовувати суспільні відносини, які перебувають у постійному розвитку. Не доцільною була б ситуація, коли за найменших змін у суспільстві доводилося б змінювати текст конституційного акту. Безперечно, очевидним є факт, що за таких обставин є ризик переходу від тлумачення до нормотворчості, тому необхідним є дослідження низки суперечливих питань, які виникають під час застосування Конституції з цього приводу.

На сьогодні існує значна кількість наукових публікацій у галузі конституційного права, що торкається проблемних питань теорії та практики у сфері реалізації конституційних положень та пристосування їх до змін у суспільстві та державі.

Серед вітчизняних дослідників можна назвати таких: В.Ф. Годованець, А.А. Єзеров, О.І. Кадикало, М.П. Молибога, О.І. Наливайко, О.М. Сеньків, І.Д. Сліденко, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, В. Топчій, І.М. Шевчук та інші. Серед іноземних вчених – Г.А. Гаджисв, Б.С. Ебзєєв, Т.І. Ряховська, Т.М. Пряхіна, Я.В. Солостовська, М. Тропер, Т.Я., Хабрієва, Д.К. Ярославцева та інші.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення правового аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених-науковців щодо дослідження інституту тлумачення конституції у науці конституційного права та виявлення необхідних питань, що потребують подальшого вивчення.

Результати дослідження. Однією з фундаментальних праць є кандидатська дисертація І.Д. Сліденко «Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду». У даній роботі автор вивчає сам інститут тлумачення, а також інституції тлумачення як в зарубіжних країнах так і безпосередньо в Україні. Прикладом світового досвіду тлумачення науковцеві послугувала американська модель, зокрема США. Автор наголосив на перевагах такої системи. Далі він вказав на відмінність між американською і континентальною системою, а саме на те, що створюється спеціальний орган тлумачення. У роботі було проаналізовано досвід таких провідних країн, як Федеративної Республіки Німеччини, Австрії, Франції тощо. Також автором приділено увагу радянським та пострадянським моделям, вказано на головні недоліки під час здійснення рецепції інституту інтерпретації Основного Закону у відповідні правові системи. Детально розглянуто Українські реалії тлумачення Конституції [1].

Основні положення про тлумачення, його види, способи, межі та принципи висвітлені в роботі Ю.М. Тодики «Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом» [2, с. 51–59]. Варто відзначити, що тлумачення права розуміється не однозначно, адже ним можна вважати як процес мислення, який спрямований на з'ясування змісту норм права, що тлумачаться, так і результат даного процесу, який виражається у сукупності суджень, в яких відображено зміст відповідних норм, які тлумачаться [2, с. 51]. Особливу увагу дослідник приділив способам тлумачення і зробив висновок про те, що під час здійснення офіційного тлумачення Конституційний Суд України використовує різноманітні способи тлумачення конституційних норм і норм законодавства національної системи права [2, с. 52].

Також важливою є праця А.А. Єзерова «Тлумачення Конституції України: способи, межі, зміст» у якій автор зробив висновок, що офіційне тлумачення Конституції України та законів України Конституційним Судом України має зворотну силу. Її межі визначаються моментом набуття чинності відповідними положеннями Конституції та законів, оскільки під час дії правової норми, яка не змінювалася, її зміст залишається незмінним, а офіційним тлумаченням встановлюється той зміст, який вклав у неї законодавець. Тому норми права мають той зміст, який розкритий офіційним тлумаченням, та мають застосовуватися відповідно до даного змісту. З огляду на це визначається, що підзаконні акти правозастосування, які не відповідають офіційному тлумаченню відповідних положень Конституції або законів, підлягають скасуванню. Саме тому офіційне тлумачення важливе для подальшої нормотворчості відповідних суб'єктів та правозастосовної практики [3, с. 96].

Інші науковці, зокрема Л.Р. Наливайко та О.М. Сеньків у своїй роботі «Теоретико-прикладні проблеми тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України» розкрили проблемні аспекти тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України. Наголосили, що тлумачення Конституції України є особливим видом правової діяльності Конституційного Суду України, спрямованим на охорону Основного Закону, забезпечення стабільності конституційного ладу, гарантування прав людини і громадянина, усіх форм реалізації права та попередження всіх видів правопорушень. Вчені також розглянули основні види тлумачення – казуальне та нормативне [4, с. 813–816].

Деякі вчені, зокрема, М.П. Молибога, вважають припустимим, коли суд конституційної юрисдикції може під час інтерпретаційної діяльності вийти за межі Основного Закону. У роботі «Теоретичні постулати тлумачення Конституції і законів України» зазначено, що під час тлумачення Конституції застосовується дуалістичний підхід: Основний Закон може тлумачитися як нормативно-правовий позитивний акт, коли способи тлумачення не відрізняються від способів тлумачення законів та інших нормативно-правових актів (просте тлумачення), а також коли судді виходять за межі писаного тексту Конституції й застосовують норми та принципи, яких немає в писаному документі, але які відображають незмінні й фундаментальні цінності суспільства та його політичної системи, органічно пов'язані з цим текстом (розширене тлумачення). Ці принципи, які «виводяться» з тексту Конституції, накладають певні обмеження на здійснення державної влади. Тому вважається, що з урахуванням дуалістичного підходу способи тлумачення Конституції відрізнятимуться від способів тлумачення інших нормативно-правових актів [5, с. 29–36].

У одній зі своїх робіт «Тлумачення норм права: теоретичні засади та практичний вимір» вчений розглядає причини, завдання і мету тлумачення, а також розкриває основні, на його думку, принципи тлумачення. Автор також зазначає, що тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом, іншими суб'єктами інтерпретаційної діяльності дедалі сильніше впливає на реалізацію законодавства, затвердження конституційної законності, забезпечення стабільності конституційного ладу, прав і свобод людини та громадянина. Таке тлумачення має офіційний характер, походить від компетентного державного органу, є ефективним засобом запобігання юридичним колізіям [6, с. 12–16].

На нашу думку, серед вчених-науковців, що приділили увагу дослідженню інституту тлумачення конституції, доцільно виокремити О.І. Кадикало з його працею «Тлумачення як функція конституційних судів». Він досліджував стан існування інституту тлумачення Конституції у країнах СНД, і навіть певну класифікацію систем, що існують у цих країнах.

Першу групу складають країни, де існує спеціальний орган конституційного контролю, який здійснює тлумачення Конституції у формі спеціальної процедури. До цієї групи належать Азербайджан, Казахстан, Молдова, Узбекистан, Україна та Росія.

Другу групу складають країни, де існує спеціальний орган конституційного контролю, але тлумачення здійснюється парламентом – Вірменія, Білорусь, Грузія, Киргизстан, Таджикистан.

Третя група представлена лише однією країною – Туркменістаном, де збереглася система, що відома з радянських часів, за якої функцію конституційного судочинства здійснює Президент Республіки [7, с. 94].

Автором було проведено аналіз цих груп і зроблено узагальнені висновки щодо такого розмежування. Наголошується, що з огляду на означену класифікацію стають зрозумілі цілі та завдання країн стосовно інституту тлумачення Конституції. Якщо для першої групи це відпрацювання та вдосконалення існуючого механізму для потреб держави й суспільства, то друга група країн фактично перебуває на роздоріжжі.

Досить змістовними є публікації Г.Г. Гаджисєва, який розглядав конституційний акт з онтологічної та гносеологічної сторін, а також досліджував цілу низку проблемних питань, які виникають під час здійснення інтерпретації Конституції. Для цього відомий вчений-конституціоналіст виокремив в онтологічній структурі конституційного права три рівні: 1) природне право – така, що існує об'єктивно, система невідчужуваних прав людини, які належать кожному від народження; 2) позитивне конституційне право, реальність тексту Конституції; 3) традиції і правозастосовна практика, що склалася [8, с. 32].

Отже, автор зробив симбіоз онтологічної і гносеологічної природи тлумачення конституції, адже з одного боку у нас є Конституція як сутність, яка є елементом буття, що є онтологічною стороною у процесі тлумачення та пізнавальної діяльності, і як наслідок – інтерпретаційний акт, який породжується свідомістю суддів, а з іншого боку – гносеологічна сторона цього процесу.

Ще одним зарубіжним автором, яка працювала у цьому напрямі, є Т.І. Ряховська. У роботі «Тлумачення як спосіб забезпечення прямої дії Конституції РФ» вона, насамперед, розглянула історію тлумачення Основного Закону та приділила увагу аналізу питань діяльності Конституційного Суду РФ у сфері тлумачення конституційних норм. Автор доходить висновку, що метою тлумачення Конституції є роз'яснення волі законодавця, тобто з'ясування істинного змісту конституційних норм [9, с. 119–122].

Аналізуючи погляди вчених на досліджуване питання, зазначимо, що Б.С. Ебзєєв вважає, що тлумачення Конституції РФ полягає в подоланні Конституційним Судом невизначеності в розумінні її положень, в з'ясуванні її об'єктивного змісту та виявленні таких, що містяться в Конституції, позитивних правових принципів. Отже, тлумачення Конституції – один із способів її конкретизації, що передусє застосуванню норм Основного Закону [10, с. 146]. На думку Т.І. Ряховської, це визначення пояснює термін «тлумачення» в цілому, стосовно конституційного контролю, до офіційного нормативного та казуального тлумачення. Автор наголошує, що законодавчо ці поняття «розведені» [9, с. 120]. Отже, більш доречною та змістовною є ідея Т.Я. Хабрієвої, висловлена з цього приводу: «Тлумачення Конституції Конституційним Судом складається в подоланні, в рамках, встановлених законом, процедур і на основі використання всіх відомих науці прийомів і способів, невизначеності розуміння Основного Закону або співставлених з ним правових норм, в казуальній або нормативній об'єктивації справжнього їх змісту з метою забезпечення конституційної законності і підтримання належного конституційного правопорядку [11, с. 72–73].

Ще однією цікавою працею є робота Д.К. Ярославцевої «Метод прямого, буквального тлумачення Конституції у діяльності Верховного суду США». Буквальне тлумачення направлено на те, щоб обґрунтувати інтерпретування норми точно та відповідно до «букви закону», тобто в цілому підтримати максимальну стабільність правової норми, а тим самим вберегти правову безпеку від невинновданого широкого трактування з тієї причини, що інтерпретатор не повинен корегувати, змінювати сенс закону за будь-якого приводу [12, с. 116].

Висновки. Отже, на нашу думку, вчених-науковців, що займалися дослідженням даної проблематики, умовно можна поділити на дві основні групи. До першої групи належать ті, хто підтримує вихід за межі конституції під час здійснення тлумачення, до другої, відповідно, ті хто не підтримує такий вихід.

Серед представників першої групи можна виокремити М.П. Молибугу, Г.А. Гаджієва та інших. Представниками другої є А.А. Єзеров, Ю.М. Тодика, Д.К. Ярославцева та інші. Решта вчених займалися дослідженнями, які не були спеціально присвячені питанню меж тлумачення. До них зокрема належить І.Д. Слідєнко, який порівнював тлумачення в США і в Європі, розглянув національну систему тлумачення, Л.Р. Наливайко, О. М. Сеньків, що вивчали види тлумачення, Я. В. Солостовська, яка розглядала «дух» і «букву» закону в контексті тлумачення.

Список використаних джерел:

1. Слідєнко І.Д. Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду: дис. канд. юрид. наук: 12.00.02; Нац. ун-т «Одеська національна юридична академія». Одеса, 2001. 201 с.
2. Тодика Ю.М. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом. Вісник академії правових наук України. 2001. № 2(25). С. 51–59.
3. Єзеров А.А. Тлумачення Конституції України: способи, межі зміст. Часопис Київського університету права. 2011. № 3. С. 95–99.
4. Наливайко Л.Р., Сеньків О. М. Теоретико-прикладні проблеми тлумачення Конституції України та законів України Конституційним Судом України. Молодий вчений. 2015. № 2(17). С. 813–816.
5. Молибуга М.П. Теоретичні постулати тлумачення Конституції і законів України. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 3(15). С. 29–36.
6. Молибуга М. П. Тлумачення норм права: теоретичні засади та практичний вимір. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Є. О. Дідоренка. 2010. № 3(42). С. 12–16.
7. Кадикало О.І. Тлумачення як функція конституційних судів. Часопис Київського університету права. 2009. № 2. С. 94–99.
8. Гаджієв Г.А. Офіційне тлумачення Конституції: поєднання онтологічного та епістемологічного підходів. Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 2. С. 14–38.

9. Ряховская Т.И. Толкование как способ обеспечения прямого действия Конституции РФ. Вестник Томского государственного университета. Томск: ТГУ, 2008. № 313 (Август). С. 119–122.
10. Эбзеев Б. С. Человек, народ, государство в конституционном строе Российской Федерации. М.: Юрид. лит., 2005. 576 с.
11. Хабриева Т. Я. Толкование Конституции Российской Федерации: теория и практика. М.: Юрист, 1998. 245 с.
12. Ярославцева Д. К. Метод прямого, буквального толкования Конституции в деятельности Верховного Суда США. Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2013. № 3(1). С. 113–117.

УДК 331.798:340.1

КАХНОВА М.Г.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ Ч. 5 СТ. 55 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу деяких особливостей реалізації права громадянина України на звернення до Європейського суду з прав людини. Проаналізовано та визначено порядок звернення до ЄСПЛ, основні правила оформлення заяви для звернення до суду. Зроблено висновок щодо виконання рішень ЄСПЛ в Україні.

Ключові слова: право на звернення до суду, подання заяви до Європейського суду з прав людини, принципи та положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, неприйнятність заяви, виконання рішення ЄСПЛ.

Статья посвящена анализу некоторых особенностей реализации права гражданина Украины на обращение в Европейский суд по правам человека. Проанализирован и определен порядок обращения в ЕСПЧ, основные правила оформления заявления для обращения в суд. Сделан вывод о выполнении решений ЕСПЧ в Украине.

Ключевые слова: право на обращение в суд, подача заявления в Европейский суд по правам человека, принципы и положения Конвенции о защите прав человека и основных свобод, неприемлемость заявления, выполнение решения ЕСПЧ.

This article deals with the analysis of some features of realization of the right of a citizen of Ukraine to appeal to the European Court of Human Rights. The article contains the analysis and description of procedure applying to the ECHR, the basic rules for processing an application or recourse to a court. The article also contains a conclusion dealing with the implementation of the ECHR decisions in Ukraine.

Key words: human right appeal to the court, application to the European Court of Human Rights, principles and provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Вступ. В умовах сьогодення спостерігається розширення механізмів юридичного захисту прав та свобод людини завдяки підключенню механізмів міжнародної юрисдикції до національних механізмів захисту [1, с. 10]. У контексті зазначеного надзвичайно важливим є дослідження основних питань, що стосуються реалізації громадянами України свого права, гарантованого ч. 5 Ст. 55 Конституції України, а саме «Кожен має право після використання всіх національних засо-

бів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [2, с. 22].

Нині одним з найефективніших міжнародних механізмів є Європейський суд з прав людини. Означену тему вивчають такі науковці, як М. Буроменський, Р. Куйбіда, М. Антонович, С. Бурма та деякі інші. Проте певні аспекти цієї проблеми недостатньо розкриті і потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз процедури реалізації права громадян України на звернення до ЄСПЛ.

Результати дослідження. Приєднавшись до Ради Європи в листопаді 1995 року, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та протоколи до неї (далі – Конвенція), Україна фактично визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). За даними Міністерства юстиції України, натеper наша держава посідає шосте місце за кількістю заяв до цієї міжнародної інстанції (після Росії, Польщі, Румунії, Франції та Туреччини), а переважна більшість справ стосується захисту права на справедливий судовий розгляд, вільні вибори тощо.

З перших днів ратифікації Конвенції від України надходила величезна кількість заяв, які надсилалися людьми з надією на швидке отримання справедливого рішення, однак результат для більшості заявників виявився несподіваним: значну кількість заяв було відхилено з технічних причин (неповнота інформації, відмова надати документи, відсутність відомостей про законодавство, яке було застосоване, тощо) або було визнано Комісією з прав людини, а пізніше Судом, неприйнятними [3]. Як зазначив колишній голова Верховного Суду України в 2016 році Ярослав Романюк, станом на 31 грудня 2014 року українці подали 57 тис. і три заяви, але лише 4734 ЄСПЛ взяв до розгляду, а решту було визнано неприйнятними.

На нашу думку, така статистика може свідчити про необізнаність громадян України щодо процедури звернення із заявою до ЄСПЛ та нерозуміння основних принципів реалізації цього права. Це призводить до того, що громадянами нашої країни переоцінюються можливості цього суду, складається враження, що зазначена судова установа може виправити постановлені українськими судами рішення чи звільнити засуджених [4, с. 6].

Насамперед, аналізуючи положення Конвенції, можна дійти висновку про те, що ЄСПЛ здійснює захист лише тих прав, що передбачені самою Конвенцією, у випадках, коли особа-заявник має намір оскаржити поведінку держави, органів чи посадових осіб, які порушили права або/та свободи фізичної/юридичної особи, або коли не забезпечено захисту прав чи свобод, які гарантуються Конвенцією [4, с. 6]. При цьому мають бути дотримані важливі умови, зазначені в ч. 1 Ст. 35 Конвенції, а саме «Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загальноновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні» [5, с. 11]. Це положення ЄСПЛ роз'яснив таким чином: система захисту прав людини, передбачена Конвенцією, за своєю природою є субсидіарною, тобто допоміжною, а це означає, що захист прав людини мають забезпечити, насамперед, національні суди, які зобов'язані враховувати та спиратися на принципи та норми Конвенції. Європейський суд, своєю чергою, має сприяти національним судам, будучи для них важливою опорою в діяльності з тлумачення і застосування норм Конвенції [1, с. 35]. Варто також звернути увагу на те, що за загальним правилом про використання всіх можливих засобів національного захисту буде свідчити рішення суду останньої інстанції в конкретній справі, якщо при цьому захист гарантованих Конвенцією прав чи свобод особа так і не отримала, тобто громадянин України має право на подання індивідуального звернення до Європейського суду тільки після «проходження» суду першої інстанції, відтак суду другої інстанції та на завершення Верховного Суду. Шестимісячний строк, протягом якого особа має право звернутися до ЄСПЛ, починається від дати прийняття остаточного рішення Верховним національним судом. А якщо рішення у справі не може бути оскаржене в касаційному порядку – із дня ухвалення рішення апеляційним судом.

До того ж у Ст. 34 Конвенції вказано, що «суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї». Тобто Конвенція передбачає два типи звернень до ЄСПЛ: міждержавні та індивідуальні заяви (суб'єктами подання яких можуть бути громадяни, іноземці, особи без громадянства). При цьому індивідуальних заяв на практиці більшість [4, с. 23]. Водночас Комітет з прав людини може